

**GLORIA SÆCULI
GALLIS
VINDICATA.**

Oratio habita Primo Novi Seculi Anno M. D. CC.

**EMINENTISSIMO ECCLESIAE PRINCIPI
MARCO DANIELI DELPHINO**

S. R. E. CARDINALI, EPISCOPO BRIXIANO.

Apud REGEM CHRISTIANISSIMUM Nuncio Apostolico.

E*tsi Gallicæ gentis laudibus addicta est hæc Oratio tota, CARDINALIS EMINENTISSIME, fecisti tamen aut humanitate, aut etiam equitate tua, ne peregrinum aliquid tibi videretur. Cur enim extraneos arbitreris Gallos, quos ex animo tuos expertus sis: quorum ad illustrandam gloriam tam honorifica Legatione tua splendoris non parum contuleris.*

Erit enim verò unde gratuletur sibi plurimum Gallia, & illustribus Fastis apponat, quod præcipuum Serenissima sibi que conjunctissima Reipublicæ decus, eximium nobilitatis Venetæ florem, singulare Ecclesiæ Romanæ præsidium suo vel tantisper in sinu aliquando foverit, æternum humanitatis, elegantia, sincera Religionis futurum Gallis exemplum.

Nec erit levius ad Gallia commendationem momentum istud, quod illa præclaro de tuis meritis iudicio, & crediti sibi pignoris senserit pretium, & coronatæ virtuti applauserit, tam sincera gestientis ubique animi significatione novum Purpuræ honorem tibi gratulata.

Quamquam novusne videri debeat honos ille quo fulges, an non potius mancipatus jam pridem DELPHINORUM familia, quam induta toties sacris ab anterioribus Ducalis purpura.

decoravit? Quæ sacro Purpuratorum Patrum Collegio tot insignes viros, atque imprimis amantissimum tibi patrum dedit, de Religione, de Patria, de Literis, de Gallia ipsa tam bene meritum? Quæ tot Heroas protulit, & suo & hostium sanguine purpuratos, quos spirantes adhuc vel in uno Fratre tuo Turcica classis nupero debellatore victus etiam Oriens admiratur. Ita est innata Delphina genti, aut Civilis, aut Christiana, aut Heroica virtus: Ita virtutis merces quovis tandem modo Delphina genti debetur Purpura.

Dum Gallia votis tam feliciter respondet Roma, CARDINALIS EMINENTISSIME, patere ut eidem gratulabundus suffragator accedat

EMINENTIAE TUÆ,

**Deditissimus
GAB. FRANC. LE JAY,
Societatis JESU.**

GLORIA SÆCULI

GALLIS

VINDICATA.

ORATIO III.

Ocupavit hæc semper omnes ætatum omnium populos innata laudis æmulatio, ut rebus præclare gestis Sæculi quisque sui gloriam sibi unice vindicaret. Cardinalis Eminentissime, Illustrissimi Ecclesiæ Principes, Præsides amplissimi, Clarissimi Senatores, Viri omnium Ordinum Ornatissimi. Quin & ipse Sæculorum æternus arbiter ac moderator Deus, qui uti hominum, ita & gentium dispensat fata, sic partiri visus est inter singulos singularem temporum gloriam, quasi pro cuiusque laboribus suum meritis favorem vellet respondere.

Quod si certatum fuit unquam acriter apud ingenuos & natos laudi populos, cui potissimum ex omnibus ætatis suæ gloria obtingeret; tum certè toto labentis hujus Sæculi decursu incredibilis quædam laudis cupidò æmulos dudum animos novis potentioribusque stimulis incessit. Cum enim extiterit, quod peregrinus, Sæculum istud mira quadam rerum ingentium varietate distinctum, prodigiorum serie continua spectabile, cætera inter omnia veluti unicum, prioribus invidendum Sæculis, vix imitandum posterioribus; nihil adeo est, si primas in eo tulisse partes, & reliquis toto orbe gentibus præluxisse, dulcè ac decorum quidpiam, votisque omnibus dignum videatur.

Ad hunc porro laudis apicem quantumvis arrigant se se, quotquot mundum hunc aspectabilem gentes inco-

lunt, nec aspernamdam magnorum facinorum copiam ambitiosius ostentent: est tamen illustrius aliquid, quod Gallia nostra sibi gratuletur: est unde partam huic Sæculo gloriam proprio quodam jure sibi reposcat.

Abfit autem dicto invidia, Auditores, neque id à me dictum quis existimet, quasi debitam illustribus cæterarum gentium factis, laudem ereptam velim. Scio nullam esse ex singulis, quæ præteritorum Sæculorum palmam præripere, quin & ad præsentis gloriam aspirare non potuisset, nisi obvia fortè Gallia occurrisset.

Etsi enim laudem inter & gloriam, uti lucem inter ac radium, necessitudinis quædam communio intercedit; si tamen ad peritos rerum æstimatores examen istud revocetur; non deerunt, qui vividius nescio quid in gloria quàm in laude deprehendant. Est enim laudabilia egisse parum, nisi hæc ipsa gloriosè præstiteris, non habet gloria unde sibi satisfaciatur, nisi vel in laudatissimis quisque rebus, aut ex fine, aut ex modo singulare aliquid sibi præscriperit.

Atque hinc discite, Auditores, quo tandem jure totam Sæculi hujus gloriam sibi vindicet Gallia, quæ Sæculis anterioribus laudatissima, isto demum gloriosa nuncupari sine invidia possit.

Hanc verò gloriam nolite expectare, Auditores, ut vel à politioribus Litteris, vel à præclaris Artibus repetendam velim. Vix est in controversia positum, quousque & Litterarum decus & Artium honos Gallis auctoribus processerit: ipsa me tacente prædicaret Europa, si quid in hac parte patriæ laudibus derogarem. Fecit enim verò æmulatio studiumque exterarum gentium in iis imitandis sedulo, quæcumque proficiscuntur à

no-

nobis, ut constare debeat apud omnes; quanti in ea re Gallos æstiment, quos ut exemplar sibi proponant, quos & aliquo assequi intervallo gloriantur. Habet Artes præter ac Litteras longè aliud, ex quo se commendat Gallia; Religionis splendorem dico, & Armorum decus: quod utrumque veluti suum multo etiam libentius agnoscit.

Neque hanc sibi laudem peperisse parvo constitit vel pugnacissimæ Nationi, sive communes sibi cum vero Numine hostes, sive proprios expugnaret, Religionis æquè ac libertatis vindex. Profligavit novum in morem nova Errorum monstra, quæ sinceram fidem aut depravarent, aut deturparent. Fregit non semel conjuratos in Galliam Europæ populos, qui addictam ipsi ab omni ævo fortitudinis palmam eripere tentarent. Quibus autem Artibus, dum Dei aut Patriæ honori allaborat, gloriam sibi quasi vectigalem fecerit, intelligite; si fas est Oratori intra angustos bipartitæ Orationis fines integrum Sæculum coercere.

II. Pars. Etsi Christianis gentibus commune videtur esse Religionis studium; tria sunt tamen quæ Christianissimam Francorum Gentem vel in hoc ipso Religionis ardore fecernant à cæteris, sincerus quidam candor fucique expers, & omni dolo impervius; invictum animi robur, idque dubiis maximè temporibus cedere nescium; accommoda ingeniis, nec sui unquam dissimilis prudentia. Quæ tria, quàm verè Gallis arrogem, vos ipsos Judices appello, nullius nisi veræ laudis approbatores.

Fuit hæc præteritorum temporum calamitas, ut cum Europam totam infestaret Hæresis, & tristissima ubique furoris sui vestigia relinqueret, Galliam ipsam, quanquam gentes inter cæteras aviti cultus longe

retinentissimam, & nullius, Hieronymo teste, monstri patientem, nec intactam penitus, aut etiam illæsam pateretur. Verùm si quos pestiferi contagii sensit afflatus Gallica Gens, quàm sincero deinceps studio & inustam absterfit labem, & Religionis gloriam non apud semetipsum, sed in populos etiam externos propagavit?

Reperamus enim verò paulò altiùs avitæ Religionis in Gallia conditionem, cum extincta Valesiorum gente, imperii Gallici jus ad Borboniam pertineret. Spectabat rerum summa Henricum Navarræ Regem: quem innatæ corporis animique dotes, dignum aliunde folio effecissent. Unum obstabat tantis virtutibus, Religionis avitæ discrimen. Non potuit sibi temperare, quin erumperet palam sincerus Religionis ardor quo flagrabant Galli, & justos quodammodo limites prætergrederetur. Nempe augebat metus recens ac luctuosum Britannicæ fatum, quæ Principis exemplo deteriori in partem mutata ab avito pioque cultu desciverat.

Hinc illi, quem fatebantur omnes suum, & ardebant totis animis imperare sibi Principem, nec admiserunt ultro, nec salutare Regem potuere; donec amicam sibi vicissim manum præstarent, & debita Principi, & debita Deo fides.

Neque verò asperavit Regem optimum benevola vis, quam non persuaserat ab alienatione voluntatum, sed sincerus Religionis amor pariter ac Principis inspirabat: non doluit non adulatum sibi fuisse in ea re, quæ nec fraudem nec simulationem patitur. Imò nihil tam amicam Religioni veræ fecit ipsius animum, quàm expers ille fuci pigmentique candor qui veritatis partus est. Non putavit Rex perspicacissimus in tam

propensis erga se animis ob stare sibi quidquam posse, præter unicum veri amorem: voluit experiri per semetipse, quid illa tandem saperet Religio, quæ cultores tam sinceros exhiberet. Ac si, abjuratis semel erroribus, tam fidelis deinceps propofitque tam tenax Henricus fuit; si palam & apertè coluit quidquid Religio præcipit atque imperat; si suam Ecclesiæ Romanæ tam solemnem pompa devovit obsequium; si se tam rigidum ejusdem patronum ac custodem professus est: si nec amicos agnovit, nisi qui aut persistissent in avita fide, aut ad meliorem frugem conversi Hæresim ex animo detestarentur: nolite dubitare, Auditores, quin æmulandam censeret Princeps religiosissimus in colenda vera fide sinceritatem, quam ipse dudum in suis suspexisset.

Neque verò succedentibus deinde temporibus alius Gallorum in Religionem animus extitit; neque visum quidquam est tam feliciter promovisse rem Religionis, quam isthæc in eadem vel colenda vel tuenda sinceritas. Nam si compescenda nonnunquam fuit armata manu Hæresis temeritas, cum justos prætergressa fines nimium insoleceret; si committendæ pugna cum iis, quos sollicitarat ad Rebellionem; si expugnanda Rupellæ propugnacula, in quibus tanquam in portu secunda tempestatis ac procellæ sibi videbatur: hic erat unus victoriæ fructus, sups ut aris honos, templis majestas, sacris veneratio restitueretur. Hæc laborum & effusi sanguinis merces amplissima, cum pulsa suis de sedibus multos per annos Religio revocaretur in pristinum; hic apparatus triumphum longè optatissimus censebatur, quando solemnibus adesse mysteriis ibi licuisset, ubi profanus jam diu cultus magno Religionis probro viguerat. Quin &

multo majoris erat pretii, restitutum Christo intra patrios fines oppidulum, quàm erepta vicinis hostibus regiones integræ.

Tum vidisses victorem exercitum unâ cam laureato Principe affusum genibus ante aras: & dum ministri Numinis supremi Sacris operarentur, commissa ibidem piaculâ cultu supplici expiantem. Interim erumpere mixta suspiriis gaudia, & confusæ gemitibus latantium populorum voces. Hi nondum obliti pudendâ servitutis, quam sub Hæresis jugo servierant, lamentari sortem pristinam; illi restitutam cum avita Religione gratari sibi libertatem. Alii incusare liberi veterum malorum artifices, alii liberatores suos ac vindices ostentare. Multi prædicare vixisse se satis, qui restitutam in antiquum decus Religionem vidissent, plures nunc magis vivendum esse profiteri, quibus citra metum & offensionem patriis vivere legibus permitteretur.

Dignum enimvero non hominibus modò, sed Calitibus ipsis spectaculum; quo tam perculos legitimus, qui Calvinianas partes his temporibus pertinaciùs sequebantur; ut integræ nonnunquam civitates abjuratis erroribus se se ad avitam fidem reciperent. Tantum Religioni verè pondus isthæc pietatis significatio tam sincera conciliabat!

Verùm non uni Galliæ profuit sincerum illud studium Religionis. Testem te appello, Germania, quæ Gustavi magni felicibus armis multa ex parte subjecta, Hæretici Principis adhæsura videbaris erroribus, nisi Ludovicus Justus Galliæ Rex intum cum Gustavo fœdus ea lege sancivisset, ne quid detrimenti Catholica Religio pateretur. Cujus pacti custos idem ac vindex tam rigidus extitit, ut cum in armorum tumultu, uti prònum est, & victoriæ ferocita-

te

te læsam se Moguntia, & in quibusdam aliis civitatibus Religio expulisset, refarcire damnum etiam eum scœnore, & rem Catholicam tueri alienarum fautor partium Gustavus cogere.

Sed quid ego hæc disjuncta tot annorum spatii repeto tempora; ubi tam recens Galliæ in eandem Germaniam pietatis beneficium viger? Agite; cum juratus hostis Christiani nominis Ottomanus Germaniam ingressus esset ante annos paucos, cum elatus copiarum multitudine & rerum ex voto fluentium gloria, post dejecta Imperii repagula, Imperium ipsum cogitaret; cum Viennæ ad mœnia castra metatus urbem repentino pavore, totum, quàm latè patet, Germanicum Imperium servitutis metu perculisset; quantum in iis angustiis adisse discrimen videbatur Christiana res, nisi Ludovicus Magnus pro sincero in eam studio videntes in aliis Germaniæ finibus copias coercuisset, & privatas inimicitias ultro volensque Religionis gratia deposuisset.

Neque vero fuit hæc unius Ludovici gloria, ut Religionis periculo moveretur: pertinuit ad Gallos omnes eadem sollicitudo, apud quos neque veterum discordiarum ratio, neque apertus facili victoriæ campus pondus ullum habuere, donec secunda tempestatis ac procellæ Religio in portu conquiesceret.

Meministis enimvero & potestis memorare, Auditores, ut nullo vel pacis, vel induciarum interposito fœdere, ex alienis socios, amicos ex hostibus una Religionis causa fecerit; ut exorta deinceps inter utramque gentem rerum veluti communiōne & novo piæ necessitudinis vinculo, pavere Galli cum Germanis, dolere cum iisdem, & vota facere didicerint: ut liberata tandem non

tam humanis viribus, quàm prope divinitus Vienna, non minor ad nos, quàm ad ipsos, qui obsidebantur, alacritas, par gaudium, eadem lætitiæ seges visa sit accessisse. Adeo pietatis studio cedunt apud Gallos omnia: neque vel simultati vel desiderio gloriæ locus est, ubi periclitari Religionis causa videri possit. Atque utinam, Auditores, idem in simili causa studium licuisset Gallis experiri; & quod impensum ultro à nobis fuit, id saltem memoris animi gratia repensum lætaremur!

Quid jam ad commendationem Gallici nominis propagatam toto hoc sæculo loquar in exteras latè barbarasque gentes Religionem? Vix innotescere cœperat Canadensis regio, terra infructuosa ex sese & inops rerum omnium; cujus incolæ vix speciem aliquam formamve humanitatis retinerent: illuc emicant, erumpunt & volant Galli, hoc uno laborum præmio, ut in disseminanda Christi fide, & fortiter pati multa, & constanter mori contingat. Quod si nostræ Societatis hominibus singulari Dei omnipotentis beneficio concessum est, ut aridum hoc solum Apostolicis sudoribus & fuso sanguine primi omnium irrigarent, id habuimus deinde solatii, ut in laboris simul & gloriæ partem venisse plurimos nobis gratulareremur, indubitatos Gallicæ sinceritatis testes.

Quid reliquas orbis partes adjiciam? Quid Turciam & vastas Assyriæ solitudines? Quid recessus Indiæ penitissimos? quid consecratam Christi ipsius vestigiis, laboribus, ac miraculis Palæstinam? Quid Siamensem regionem & immensum Sinarum Imperium, ubi tanto fidei Christianæ incremento etiamnum hodie Gallorum pietas adlaborat? Adeo dulcissimæ patriæ, & rerum omnium apud

apud ipsos loco est sincerus amor Religionis!

At quàm invictus idem & cedere nescius, quoties aut coercere rebellantis Hæresis temeritatem, aut perpeti quidpiam Religionis gratia oportuit?

Namque hoc inflammati studio quis memoret, quot olim & quanta virtutis heroicæ miracula Galli præstiterint? ut sæpe cum exigua militum manu stentissimas copias fuderint; ut inaccessas urbes & rebus omnibus ad longam defensionem instructas paucorum dierum spatio expugnarint; ut ipsi sola nonnunquam fortitudine circumsepti, & illius tantum freti præsidio, cujus gratia militabant, validissimos exercitus longiore mora infregerint; ut, quoties ageretur Religionis causa, mortaliū alioquī fortissimi seipsis superiores viderentur?

Mitto expugnatas tantis laboribus in Occitania, aut Aquitania, tam multas hæreticæ perduellionis arces. Sola mihi instar omnium testis Rupella, cujus pertinacia tot externis freta auxiliis, tot assultibus invicta hunc unum habuisse fructum visa est, ut constantiam Gallorum magnanimitati parem demonstraret. Felices fortunatique Calvinianæ pravitatis obstinati sectatores, quod neque vi, neque ferro parentes nostri censuerint pervincendam Hæresis contumaciam! Suo jampridem extinctum in sanguine fatale monstrum occubisset, nec tantas annis succedentibus strages edidisset.

Verum quod facere studiosa pacis usque & inimica sanguinis Religio sancta abhorruit, id aggressa sæpe Hæresis est. Nam ut omittam luctuosa illa tempora, cum numero, viribus, auctoritate freta ferocius insoleceret; cum insultans Religionem veram per medias regni civi-

tates grassaretur, Sacerdotum exuviis, populorum sanguine, provinciarum cladibus & exitio fatiata: quid non molita est recentissimis istis temporibus vel senescens ac moriens? Quantas bellorum faces in Gallia perniciem excitavit? Tamen quod demum exitu, Auditores, nisi ut dignos Ludovici Magni imperio Gallos exhiberet.

Quod enim genus belli vel acrius, vel periculosius, vel diuturnius majori ipsorum alacritate, patientia, robore aut exceptum fuit, aut sustentatum? Nam cum, uti reipsa erat, ita constaret apud omnes, non tam rerum Gallicarum æmulatione, quàm Religionis invidia bellum hoc fuisse suscitatum, & ab ejusdem extrema sorte decretorium profligata jam Hæresis fatum dependere; fecit apud Gallos inexpletum, quo flagrabant omnes, Religionis studium, ut, neque fœderatos unam in gentem tot populos vererentur; neque fortunarum omnium capitique detractarent periculum; neque exhaustis diuturniore bello opibus, animis, viribus pax ipsa optanda videretur, nisi hoc pretio secunda Religionis quies ac tranquillitas redimi debuisset.

Nihil ego jam moror, quàm acres iidem ac fortes in profligandis novis erroribus extiterint; sileo refixa in ortu ipso Fanaticorum veterum commenta in corruptelam morum recens interpolata. At præterire non possum, Auditores, cum ante annos pæne quinquaginta Calviniana Hæresis dissimulata tantisper, atque ut populis illuderet impunitiùs, specioso sanctissimi Doctoris nomine palliata prodiisset; præterire, inquam, non possum, quanta doctrinæ sanioris æmulatione adversum hoc novi monstri genus Galli insurrexerint: quot parata in ipsius

exi-

exitium tela, quasi ex composito districta sint: quàm acriter, quàm constanter Ecclesiæ Gallicanæ Præsules promptam ejusdem proscriptio-nem apud summos Pontifices maturarint.

Ut eodem incensus studio cœtus ille Doctorum Parisiensium (quos ad Religionis veræ tutelam ac defensionem divina Providentia tot abhinc annis toti Gallia comparavit) ut eodem, inquam, incensus studio recidenda immisericorditer suo de corpore membra putaverit, quot quot pestifer venenati monstri afflatus infestasset: ut ipse pro sua jam tum in Religionem charitatē Ludovicus Magnus regiam interposuerit auctoritatem, ne qua pars conflati in arce Vaticana fulminis nocentium capita præteriret. Sic sincerus usque ac fortis Gallorum amor in Religionem fuit; at idem quàm singulari prudentia temperatus!

Habet hoc vel ipse Religionis amor, Auditores, ut quanto sincerus magis ac fortis est, tanto periculosior esse soleat, si moderatrice sapientia destituatur. Quod si fuit in Gallia tempus ullum, cum maturiore consilio Regi debuit promovendæ Religionis studium, tum profecto fuit, cum Hæresis suo freta robore, contra vim atque impetum satis comparata sibi videbatur, & pactorum jure confisa nihil à moderantis auctoritate metuebat.

Durum quidem erat veræ pietatis amantibus, quod Hæresis arces haberet suas & propugnacula: quod impios ritus sanctissimis mysteriis opponeret; quod haberetur in pretio, & amplissimis honoribus defungeretur; quod facinorosos per spem impunitatis partes in suas illiceret; quod rerum omnium affluens copia perstringeret multorum oculos, & insidiosa liberalitate aliorum

faveret cupiditati, aliorum inopiam sublevaret.

Tamen ferendum id fuit, Auditores, ut erat Gallia vix dum civilibus emerfa discordiis, quas Hæresis ipsa tanto publicæ quietis ac tranquillitatis detrimento suscitavit; non videbatur esse prudentiæ moliri quidquam gravius, unde asperata rursus, nondum extinctas bene rebellionis faces accenderet. Hæc erat via mollior, eadem & efficacior; si paulatim infringeretur Hæresis auctoritas: si subtraherentur illi præsidia quibus nitebatur: si spoliata Ducibus, in quibus confidebat, rudis & imperitæ multitudinis permitteretur arbitrio moderanda.

Atque hoc fuit, quod singulari prudentiæ laude præstitit Henricus Magnus; cum ejuratis ultro Calvinianæ sectæ erroribus, sese in avitæ Religionis gremium recepit; cum exempli sui æmulatione principes & antesignanos hæreticæ factionis eisdem partibus conciliavit; cum sincera constantique pietatis significatione, quoad vixit, & Religionem, quam erat amplexus, honorem ac pretium, & Hæresi, quam deseruerat, contemptum & despicientiam concitavit.

Hinc debilitata plurimum suis jam rebus diffidere Hæresis cœperat: at postmodum apponens lucro immaturam junioris Principis aetatem, sic invaluerat paulatim, ut res novas moliri, & turbas ciere de integro meditaretur. Erat coercenda insolefcantis superba temeritas, aut impunitate statim facta ferocior, miseram editura strages videbatur.

Sensit hoc singularis Ludovici Justi sapientia; & adjuvante sagacissimi, si quis unquam extitit, Ministri dexteritate, sic rebellantis fastum contudit, sic repressit vires, sic spes infregit, ut respicerit tandem Hæresis:

refis: hoc satis contenta, si moribus suis ac legibus vivere sibi permetteretur. Concessum id fuit, Auditores, non indulgentia vel prapostera benignitate, sed necessitate temporum, quæ curas alio cogitationesque distraherent.

Tamen nolite dubitare, quin grande quidpiam Religionis ergo pro sua sapientia moliretur Princeps religiosissimus, cum seipse, Populum & suum, totumque Gallicum imperium Deiparæ Virgini tam solemnium pompa devovit. Intelligebat scilicet, quantum hinc ad promovendum Religionis opus præsidii esset expectandum.

Neque vero distulit longius piissimi Numinis benignitas comprobare certissimo pignore plenum altissima prudentia consilium; cum eodem hoc anno, quo peracta nuncupationis hujus celebritas est, expectatus communibus totius Galliarum votis Princeps ille prodierit, cui extinguendæ penitus Hæresis gloria reservabatur. Ludovicum Magnum satis intelligitis, Auditores, tam gloriosi operis artificem; verum quam singularis ejus enituit, tam in eodem inchoando, quam promovendo, consummandoque sapientia!

Erat incredibilis cujusdam auctoritatis excindere penitus sectæ genus illud, quod stabilitum diuturnitate temporis, pactorum fide roboratum, tot edictorum veluti consignatum sigillo convaluerat. Id intelligens, studuit hoc unum ante omnia Ludovicus; ut tot rerum miraculis, tot prodigiis facinorum, tam continua regni ad votum fluentis serie, quam suspexit universus orbis, Majestati regiarum pondus ac momentum adderet. Quod ubi semel putavit se consecutum; tum sic aggressus est fatalem hydram, non ut uno ictu confoderet, sed singu-

la ejus capita alia ex aliis paulatim amputaret.

Florebat Hæresis olim in Aula, & apud ipsum Principem in pretio suis inde gratiam atque auctoritatem accerserat; hanc neque domo in sua, neque inter amicos habere locum Ludovicus passus est. Militabat in castris, exercitiis præerat, imperabat in provinciis, Magistratibus in foro defungebatur; hinc dejecta pariter, & omnibus nobilitatis insignibus spoliata, natalibus tenebris damnata est. Rem faciebat in commercio, & in tractandis pecuniis publicis amplissimas nacta facultates, suorum inde commodis providebat; pecunias tractare publicas & mercaturam exercere prohibita est. Colebat humaniores Artes in scholis, & tam puros fontes veneno suo inquinabat; potestatem illi docendi omnem sustulit Ludovicus. Aderant Erroris administræ, qui venenum spargerent in vulgus, nutantes erigerent, firmarent stantes, timidos ac dissidentes promissis & spe fortunæ melioris lactarent; hi vel donis ac largitionibus ad meliores partes ducti, vel obstinationis in pœnam longius sumtori sunt. Restabant arces, quod se Hæresis reciperet: Templâ dico respirantis adhuc factionis propugnacula: Ædes profanas, tot erecta de Catholicis trophæa & victæ Religionis monumenta Ludovicus excidit. Sic per ista vulnera præludebat Rex sapientissimus ad lethalem ictum, quo fatalem hydram percutere, & ipsam arcanis molitionibus & occultas per artes ruinæ suæ adlaborantem apertiori jure opprimere meditabatur.

Interim dum tam prudenter Religionis opus Ludovicus promovebat, quam laudabilis ubique cernebatur ejusdem sapientiæ amulatio! Quam sedulus Gallicis in Præfibus

bus labor, ut quos Ecclesiis præficerent, eos probitas & eruditio commendarent! Quam multa surgebant undique pietatis ac doctrinæ Seminaria, in quibus deputandi olim sacris ministeriis adoleverent, & ad virtutum omnium exercitationem informarentur. Quantus fervebat in Scholis ardor studiorum, quanta Religiosis in Familiis sanctitas morum cum sacrarum Literarum cognitione certabat!

Nam spectatum erat atque cognitum fatali priorum temporum experientia, unde mali labes, & tanta Religionis corruptela profecta esset; ac si tam instructus olim bonis Artibus, tam incorruptus, quam nunc est, Gallicanus Clerus extitisset; nunquam profecto tot monstruosa Errorum portenta fidem invenissent.

Et ipsi Legum vindices, Equitatis arbitri, sapientissimi Juris utriusque moderatores, quam diligenter, quam providè consulebant; ut quæcumque Religionis in gratiam fancirentur à Religiosissimo Principe, suum hæc ubique pondus atque auctoritatem nanciscerentur! Quam ferebant ultro rescindi suo de corpore, qui invitis ipsis ac semper reclamantibus in augustissimum Ordinem irreperant! Quanta gestientium animorum significatione videntur refigi tandem, rescindi, abrogari decretis melioribus, extorta olim ab Hæresi per vim ac nefas Edicta illa, quæ nec admissa fuerant unquam, nec in Acta Senatus relata, nisi contestatum prius fuisset ab universis Patribus, interposita prudenter ista clausula, quidquid concederetur Hæreticis, id necessitati temporum condonari, donec aliter provideretur!

Quam sinceris totius Fori plausibus Christianissimo Regi acclamatum, quam solemnnes eidem Sena-

tus amplissimi nomine habitæ gratulationes: quod cunctis Imperii Gallici finibus Errorum monstra, in Religionis Regnique perniciem nata proscriptisset! Ita ut Senatores amplissimi non jam se tantum, aut forensis Eloquentiæ restauratores egregios, aut legum ipsarum sagacissimos emendatores, sed Religionis ipsius vindices atque assertores fuisse gloriari possint.

His adjuncta præfidiis tam feliciter Religio crevit in Gallia, & tantum decus defensoribus suis atque propagatoribus toto hoc Sæculo concitavit. Laus hæc Gallorum prima, Auditores; jam quanta floruerint Armorum gloria, altera Orationis parte cognoscite.

Quo fieri Gallorum fato dicam, Auditores, ut cum suavissimam gentes inter cæteras & minimè amicam contentionis indolem nacti videantur; gravissimos tamen omnium tempore serie adversarios habuerint? An quod vicini populi importunam dominationis avidæ, qua tenebantur, moram in Gallis experti, suscipere nobiscum inimicitias, quam refrenare ambitionem maluerint? An quod conspicua in socios, & in amicos fide pulchrum semper duximus partitum ipsis labores ac pericula? An quod denique rerum à nobis gestarum gloria sic perstrinxit æmuloz oculos, ut, quos illi non poterant assequi, eosdem saltem laceßere atque impugnare obstinarent?

Ut ut est, absit ut queramur factum, aut infectum velimus esse, Auditores. Quanto major exarsit in nos vis hostium, tanto ampliore nobis gloriæ segetem suffecit. Atque ut fuit hujus Sæculi fatum, ut nunquam videatur acrius oppugnata fuisse virtus Gallicæ; ita nunquam patuit illustrius, quanta armorum laude cæteris gentibus eadem antecelleret.

II. Pars.

Ec-

Ecquando enim vel bellatum apud Gallos tam solerter, vel certatum tam gloriosè, vel vincere contigit tam feliciter? Sic ut hostium numerus solertiam acueret, robur ac ferocitas stimularer virtutem, pertinacia plures ac latiores triumphos adornaret. Quæ si omnia delibare tantum ac perstringere cursum videat, date veniam, Auditores, & nimia rerum copia laborantem adjuvate.

Agite, repetite mecum prima sæculi hujus tempora, Auditores, & quæ vel vidistis ipsi, vel didicistis à parentibus, in memoriam revocate. Vix civilibus emeruisse discordiis videri poterat Gallia, & Henrici Magni cum pacata laboribus, tum Ludovici Justi consilio sapienter administrata, beatæ pacis munus & optatum jamdiu tranquillitatis otium gustare cœperat; cum novi hostes insurgere denuo; quorum non tam aperta vi coaceret impetus, quam singulari prudentia occultas artes declinaret.

Hinc enim solidioris avida gloria domus illa, Gallicæ gentis nuper æmula, quæ vel ipsis totius Europæ finibus cogitationes vix metiretur suas, erat perpetuis veluti in speculis, unde rimaretur in Galliam aditum, & quem in nostra fortitudine consiliis suis obicem sentiebat, hunc vel peritur peret aperto Marte, vel occulto astu feliciter superaret. Inde longioris otii pertæsus Britannus, qui necdum abjecerat spem omnem recuperandi partem illam Gallia, quam olim occupavisset, præstolabatur occasionem commodam; si fortè veteres discordiæ & intestini apud Gallos tumultus renascerentur.

Adfuit tandem utrisque tempus illud quod concupierant, & parandæ gloria, ut existimabant illi, per opportunum. Scilicet nondum extinctas bene in ulteriore Gallia rebellionis fa-

ces Hæresis suscitaret, exciverat populos ad arma, & servitii impatiens jugum excutere velle videbatur.

Tum enimvero concipere spes novas Iberi Principes: & quos concordēs vix possent, occupatos civilibus discordiis Gallos adoriri. Mox & opem Gallicis factionibus, quam velent, Britannus ultra polliceri, & instruere classem illam formidabilem, quæ nostris toties non sine gravi jactura pulsa litoribus in patrios fines remeavit.

Vidit pro sua sapientia imminentem Gallia procellam Ludovicus, qui intestinos in Regno motus dum comprimit, sic eludit exterorum insidias, ut in ipsos belli vinomnem derivaret: & quibus petebatur artibus, eisdem in adversarios uteretur. Nam suscitatus hoc ipso tempore in Germania caput Palatinus Comes Fredericus graves ac multas cedere turbas, conciliare partibus suis Germaniæ Principum gratiam, repetitis adversarios afficere cladibus, & Bohemiæ Regnum, cui Ferdinandus Imperator inhiabat, reluctantem eo nequicquam occupare.

Mox interjecto paucorum anhorum spatium, quantas eidem Germaniæ clades attulit fretus Gallicis opibus, ac copiis Gustavus, quam multas expugnavit urbes, quot in suam ditionem provincias redegit? Sensere demum hostes libertatis publicæ, quid suæ sibi artes profuissent, & in refarciendis propriis cladibus occupati, hoc studere deinceps unum, ut se ipsi à servitute vindicarent.

Et tu, infelix Britannia, cruenti postmodum belli theatrum, & in mutuas nobis ipsis dolentibus acta cades funestum toti orbi dedisti spectaculum: & quam afferre nobis cogitabas, eandem ipsa cladem accepisti.

Quod si his temporibus amissum in Richelio tutelarem Genium luxis

Gal-

Gallia, quem promovendis rebus Gallicis natam toties senserat, mox habuit, unde desiderium leniret suum, experta in Henrico Condæo, quod usque spectata excelsi consilii sapientia, in Enguineo, quod usque invictus virtutis heroicæ vigor posset pertinere.

Sed jam me rapiunt ad se se gloriosa Ludovici Magni tempora, & multiplex bellicis in rebus Gallicæ sub Rege tanto solertiæ monumentum sufficiunt. Meministis, Auditores, quantam Gallia in perniciem conflatum ante annos viginti quinque triplicis potentiaæ fœdus coaluisset? Verum ut disturbatum illud brevi una Principis sapientissimi prudentia concidit! Emendata scilicet, ut merebatur, & damnata solvendis fatalis belli sumptibus Batavia fœdus abjecit invisum, & suo à cæteris divortio totum conjugationis vinculum dissolvit.

Revocate etiam animo celeberrimæ illius Expeditionis memoriam, quæ tanta rebus nostris commoda, & perennem Fabio Gallico singularis in bello prudentiæ famam peperit. Conflabatur ex collectis totius Germaniæ viribus formidabilis exercitus, erupturus jamjam per Campaniam, qua parte defensa minus Gallia videbatur. Quippe profectus in Flandriam novos ad triumphos cum lectissimo Gallicæ nobilitatis robore Ludovicus, instructum exiguis copiis Turennum custodiendis Germaniæ finibus reliquerat.

At non latuit Ducem sagacissimum quid hostes mirarentur, sed progressus ipse in penitiores Germaniæ recessus, antequam illi convenissent, diu multumque victitat hostium impensis. Mox factus certior adornatum tandem esse hostilem exercitum, ita regreditur per eandem viam, quam veniens intactam esse voluerat à militum injuria, ut cit-

cumjacentes latè terras populetur, & ad singula pœnæ vestigia aut transiliendas fossas, aut diruendos aggeres, aut expugnanda propugnacula consecuturis jamjam hostibus relinquat. Neque vero sua spes fefellit Turennum; nam superveniens hostilis exercitus cum desolatam ubique regionem, & perpetuos inter eundem obices invenisset, partim consumptus fame, partim longiori mora fractus, amplam nobis vix aut dato aut accepto vulnere victoriam aperuit.

Et in isto tam diuturni belli discrimine, quod extremum Gallicis rebus exitium allaturum jactabatur, putatis futurum fuisse ut eo defungeremur tam feliciter, aut etiam fœderatis Europæ viribus pares inveniremur, nisi solertia fortitudinem adjuvisset?

At quoniam Ludovici Magni provida mens locorum ubicumque præfens & attenta semper hoc præcavebat, ut Galli processissent in aciem, antequam hostes de profectioe cogitassent; ut parati forent ipsi ad conferendas manus, priusquam illis metati castra contigisset; ut jam urbes obsidione premerent, cum nec obsidendas illi suspicarentur: ut recentes locis in omnibus, integras ac vigentes copias sufficerent, fessas illi objicerent, fractas viribus & exhaustas; ut usque faveret ipsis locorum oportunitas, cum illi deteriore semper loco positi invenirentur; quid adeo mirum est, si nihil aliud promoverit tam pertinax conjurantium in Gallos multitudo, quam ut illustriorem ipsis triumphorum segetem adornaret?

Huc adice tam actuosam in Gallis, tam repentinam castrorum celeritatem, ut hostium consilia, molitiones, insidias semper eluderent: tam indefessum in peragendo multas disjunctasque exiguo tempore Europæ par-